

HET GESLACHT *CORTINARIUS* IN NEDERLAND – VI:

Groep 26 – slanksporige *Telamonia*'s

Nico Dam¹ & Thomas W. Kuyper²

¹⁾ Hooischelf 13, 6581 SL Malden

²⁾ Sectie Bodemkwaliteit, Wageningen Universiteit, Postbus 8005, 6700 EC Wageningen

Dam, N. & Kuyper, Th.W., 2004. The genus *Cortinarius* in the Netherlands – VI: Group 26 – *Telamonia*'s with slender spores. *Coolia* 47(3): 153-167.

We present an overview of the Dutch species of *Cortinarius* subg. *Telamonia* with slender spores (length/width ratio $Q > 2$), including an identification key and short descriptions of the species. Eleven species are recognized in this (very heterogeneous) group, but species with $Q < 2$ are possibly not all included. Only two species (*C. fusisporus* and *C. violilamellatus*) are fairly common. The others are considered extinct (*C. heterosporus*) or very rare, and three putative species are known from only one collection. The latter are presented as *Cortinarius spec.*, awaiting more material. Most species are found in *Pinus* forests on nutrient-poor sand (or replacement communities thereof) and in *Salix repens* shrub in the coastal dunes.

Om maar eens met de deur in huis te vallen: de slanksporige, hygrofane Gordijnzwammen, en daarover gaat dit verhaal, vormen een lastige groep. Naast het gebruikelijke excuus van een drukke baan en weinig tijd en zo is dat er de belangrijkste reden voor waarom er na deel 5 (Dam & Kuyper, 2003) ruim een jaar stilte is geweest in onze serie artikelen over de Nederlandse soorten van het geslacht *Cortinarius*, de Gordijnzwammen. We pakken de draad hier dus weer op met een bespreking van groep 26 uit onze eerder gepubliceerde groepsleutel (Dam & Kuyper, 1998). In die sleutel was groep 26 als volgt gedefinieerd: Hoed en steel droog (niet kleverig), hoed hygrofaan, sporen cilindrisch en meer dan twee keer zo lang als breed. Voor dit verhaal hebben we de definitie iets verruimd, en ook de nauwelijks hygrofane *Cortinarius pearsonii* (Kleinsporige gordijnzwam) meegenomen. In deze wat opgerekte definitie omvat groep 26 dus Gordijnzwammen met een droge hoed en steel, en sporen die minstens twee keer zo lang als breed zijn (ongeacht hun verdere vorm). Daarbij bleek, meer dan voor andere bijdragen in deze serie het geval was, ook een psychologisch probleem mee te spelen. Normaliter bepalen we sporenmaat en -vorm (Q , de lengte/breedte-verhouding) op basis van minstens tien willekeurig gekozen sporen. Bij nadeterminatie van verschillende collecties, en ook bij controle van elkaars determinaties, bleek dat van de willekeurig uitgekozen sporen de relatief slanke sporen soms oververtegenwoordigd waren. Blijkbaar kan de illusie of de wens om met een slanksporig taxon te doen te hebben (een klein groepje, dus makkelijker determineren!) wel eens gevolgen hebben voor de keuze van de sporen die we meten. We zijn zo arrogant om te menen dat wij niet de enige mycologen zijn die slanke sporen soms door een iets te zonnige bril bekijken. We willen er dan ook op wijzen dat onze sleutel juist bij collecties waarbij de lengte/breedte-verhouding (Q) ongeveer 2 is mogelijk niet geheel compleet is: twijfelgevallen staan er waarschijnlijk niet allemaal in. Uiteraard houden we ons voor dergelijke collecties nog steeds aanbevolen.

Er zit nog wel enige variatie in de sporenvorm, hoewel die vaak subtiel is, en we zullen er in dit verhaal relatief veel aandacht aan schenken. Vaak zijn de sporen in vooraanzicht aan de basis wat breder dan aan de top, waardoor ze, voor wie zijn literatuur kent, wel wat op een menhir lijken (zie bijv. Goscinný & Uderzo, 1961). Het omgekeerde komt ook voor, zij het zelden: sporen zijn dan breder aan de top dan aan de basis, en hebben ongeveer de vorm van een appelpit. Daarnaast zijn de sporen bij sommige soorten wat onregelmatig, minimaal hoekig/bultig, alsof ze een niet erg stevige celwand hebben die makkelijk een bult of een deuk oploopt.

Het aantal taxa in groep 26 is wat groter gebleken dan we in eerste instantie voorzien hadden. Voor een deel komt dat natuurlijk doordat we de definitie wat opgerekt hebben, maar dat levert eigenlijk alleen de al genoemde *C. pearsonii* als extra soort op. Voor een groter deel wordt het veroorzaakt door collecties die we van diverse NMV-leden kregen of die we in herbaria tegenkwamen. Dit zal later blijken uit de beschrijvingen van de afzonderlijke soorten. En tenslotte is er dan nog de Holsteelgordijnzwam, *C. cavipes*, die we gewoon vergeten waren. Daar staat tegenover dat er ook twee soorten zijn die we bij nader inzien hier niet hoeven te behandelen, nl. *C. tiliaceus* en *C. pseudocandelaris*. Eerstgenoemde hoort, afgaand op de oorspronkelijke beschrijving (Arnold, 1993), vanwege de relatief brede sporen ($Q=1.6-1.8$) eigenlijk helemaal niet in deze groep thuis. Op de reden om hem daar oorspronkelijk toch in op te nemen komen we later nog even terug, in de notities bij *C. violilamellatus*. De tweede soort, *C. pseudocandelaris*, is weliswaar opgenomen in het Overzicht van de Paddestoelen in Nederland (Arnolds *et al.*, 1995; verder afgekort tot OPN), maar is in feite nog nooit in Nederland gevonden (Dam & Kuyper, 2002).

Eigenlijk voor het eerst in deze serie zit er een opvallend ecologisch aspect aan de hier te bespreken groep Gordijnzwammen: Er zijn opvallend veel soorten slanksporige *Telamonia*'s¹ oorspronkelijk beschreven uit dennenbossen op zeer voedselarme zandgronden, vaak bossen waar de bodem grotendeels met korstmossen bedekt en gras vrijwel afwezig is (*Cladonio-Pinetum sylvestris* (Stortelder *et al.*, 1999)). We hebben hier geen goed onderbouwde verklaring voor, en kunnen banaal toeval ook niet uitsluiten. Wel is het zo dat die soorten, voor zover ze hier voorkomen, bij ons ook in vervangingsgemeenschappen bij loofbomen gevonden worden. Daarnaast komen in deze bijdrage ook relatief veel soorten uit kruipwilgstruwelen in de kustduinen aan de orde. De oorzaak daarvan is waarschijnlijk nogal triviaal: Dit is de eerste aflevering in deze serie waarin ook kleine bruine *Telamonia*'s ter sprake komen, en daarvan zijn er nu eenmaal erg veel beschreven uit dwergwilgstruweel (zie Bon (1992) voor een compilatie). Weliswaar gaat het daarbij vooral om soorten uit de alpiene dwergwilgstruwelen (Jules Favre's micro-bos, waarin de paddestoelen boven de bomen uit groeien (Favre, 1955)), maar recentelijk is een niet onaanzienlijk deel daarvan ook voor de Nederlandse kustduinen gemeld (Arnolds & Kuyper, 1995). Enkele daarvan bezitten opvallend slanke sporen, en die soorten komen ook in dit verhaal ter sprake. We willen hier vast opmerken dat we ons bij de oorspronkelijk door Favre beschreven soorten baseren op de revisie van Horak (1987).

¹ *Telamonia* is een ondergeslacht van *Cortinarius*, waartoe alle soorten uit groep 26 behoren.

Sleutel tot de Nederlandse Gordijnzwammen uit groep 26

Zie de beschrijvingen van de afzonderlijke soorten voor Nederlandse namen.

Waar in de sleutel over incrustierend pigment gesproken wordt gaat het om de kleur in 3-5% KOH.

Afkortingen: sp. = sporen; Q = lengte/breedte-verhouding van de sporen.

1. Grote paddestoel met kleine sporen; hoed 60-100 mm, steel tot 120×17 mm (basis tot 25 mm); sp. $7-8 \times 3,8-4,2 \mu\text{m}$, vrijwel glad **C. pearsonii**
1. Kleinere paddestoelen met langere sporen ($8-12 \mu\text{m}$) die vaak duidelijk ruw zijn
 2. Sp. zeer slank, $8,5-10 \times 3-3,5 \mu\text{m}$, $Q = 2,7-3$; steelbasis met oud-rose velum; lamellen helder kaneelbruin **C. heterosporus**
 2. Sp. breder (lengte variabel), duidelijk minder slank; velum wittig, gelig, bruinig of nauwelijks herkenbaar
 3. Sp. $8-9,5 \times 4-5 \mu\text{m}$; geur sterk, peperig of naar cederhout (geur van *C. parvannulatus*); lamellen en steeltop van jonge exemplaren donker paars **C. spec. 4**
 3. Sp. groter; geur onopvallend of naar *Pelargonium*
 4. Velum bleek strogeel, bleek geelbruin of bruinig
 5. Hoed vrij licht geelbruin, opvallend grof vezelig (doet aan een Vezelkop denken); steel licht geelbruin met bruinige velumring; geur (zeer) zwak, met een element van *Pelargonium* **C. ammophilus**
 5. Hoed donker roodbruin, met fijne velumvezeltjes; steel roodbruin met bleek gele overlangse vezels en velumbandjes of plakjes; geur onopvallend **C. fusisporus**
 4. Velum wit of vuilwit
 6. Sp. met $Q = 2,4-2,6$; hoedrand doorschijnend gestreept **C. spec. 3**
 6. Sp. minder slank, $Q = 1,9-2,3$; hoedrand zelden gestreept
 7. Lamellen met persistent grijs-violette tint; geur naar *Pelargonium* **C. violilamellatus**
 7. Lamellen zonder violette tint, bruin in alle stadia; geur onopvallend
 8. Sp. gemiddeld langer dan $10,5 \mu\text{m}$, met versmalde basis
 9. Sp. ellipsoid, $5,5-6,5 \mu\text{m}$ breed, $Q = 1,9$ **C. unimodus ss. AdC**
 9. Sp. traanvormig, $4,9-5,3 \mu\text{m}$ breed, $Q = 2,1-2,2$ **C. spec. 5**
 8. Sp. gemiddeld korter dan $10,5 \mu\text{m}$, met afgeronde basis
 10. Steeltop paars; incrustierend pigment geelbruin **C. cavipes**
 10. Steeltop (geel)bruin; incrustierend pigment donker bruin (zonder gele tint) **C. cucumisporus**

Tot zover de inleiding. Op de vorige pagina staat een sleutel tot de soorten uit groep 26, en die soorten worden hieronder kort beschreven en becommentarieerd. Net als in de vorige afleveringen houden we ons aan de in Nederland gangbare namen voor de soorten, zonder daarmee te willen impliceren dat dat ook de nomenclatorisch correcte zijn. In totaal gaat het om elf soorten, waarvan er drie nog zo slecht bekend zijn dat we ze nog geen naam willen geven (*C. spec. #* in de sleutel, waarbij we gewoon doornummeren na de eerdere afleveringen in deze serie). Bij iedere soort wordt het vermeld als ze in de Rode Lijst (Arnolds & van Ommering, 1996) voorkomen, en we hebben dankbaar gebruik gemaakt van de informatie in het OPN en de bijbehorende kaartenbijlage (NMV, 2000).

Zoals gewoonlijk houden we ons aanbevolen voor collecties van alle hier behandelde soorten (wijnliefhebbers: zie *C. heterosporus*!), met uitzondering van de twee algemeenste (*C. fusisporus* en *C. violilamellatus*). Ook collecties van slanksporige Gordijnzwammen die met deze sleutel niet te determineren zijn zijn van harte welkom.

Beschrijvingen van en notities bij de afzonderlijke soorten (alfabetische volgorde)

Cortinarius ammophilus A. Pearson — Duingordijnzwam (figuren 1a en 3).

Hoed tot 22 mm diameter, gewelfd, met umbo, centrum donker bruin, naar de rand meer geelbruin, opvallend wittig vezelig (zoals bij veel Vezelkoppen (*Inocybe* soorten)). Lamellen vrij dicht opeen, breed aangehecht, roestbruin met blekere snede. Steel tot 39×3 mm, gelig bruin maar donkerder naar de basis, met bruinige velumring halverwege en verspreide velumvlokjes daaronder. Geur zwakjes naar *Pelargonium*. Sporen 9-10,5 × 4,5-5 µm, Q = 2,0, slank elliptisch maar vaak een beetje onregelmatig gevormd; met kleine, niet erg opvallende wratjes.

De Duingordijnzwam is een interessante soort, met een uiterlijk dat eerder aan een Vezelkop dan aan een Gordijnzwam doet denken. Niettemin, de lamellen zijn roestbruin, en dat geeft in het veld al de doorslag. Het lijkt een bijzonder zeldzame soort te zijn, hoewel de oorspronkelijke auteur anders vermoedde (Pearson, 1946). Alle ons bekende collecties (en dat zijn er niet veel) zijn uit de kustduinen afkomstig, waar de paddestoelen bij kruipwilg (*Salix repens*) groeiden. We hebben vier Nederlandse collecties gezien die als *C. ammophilus* het herbarium in waren gegaan. Drie daarvan rekenen we tot *C. fusisporus* (Zandpadgordijnzwam), de vierde beschouwen we als een ‘echte’ Duingordijnzwam; deze collectie is uitvoeriger beschreven in Arnolds & Kuyper (1995), waarvan de beschrijving hierboven een uittreksel is. *Cortinarius fusisporus* kan het beste van *C. ammophilus* onderscheiden worden aan de hand van de grondkleur van hoed en steel (d.w.z. de kleur van het oppervlak als je alle erop liggende vezels even wegdenkt): bij *C. fusisporus* is die diep roodbruin, bij *C. ammophilus* grijs- tot gelig-bruin. Daarnaast zijn de sporen van *C. fusisporus* gemiddeld iets slanker en hebben ze een wat duidelijker deukje boven de apiculus, maar dat zijn beide nogal subtiele kenmerken.

Figuur 1 (volgende pagina). Sporen van alle hier besproken Gordijnzwammen. a) *C. ammophilus*; b) *C. cavipes*; c) *C. cucumisporus*; d) *C. fusisporus*; e) *C. heterosporus*; f) *C. pearsonii*; g) *C. spec. 3*; h) *C. spec. 4*; i) *C. violilamellatus*; j) *C. unimodus* ss. AdC; k) *C. spec. 5*. De maatstreepjes corresponderen met 10 µm.

